

Skrgin, skulptor Antun Augustinčić, pesnici Radovan Zogović i Stefan Mitrović. Ova grupa za razliku od agitpropovca Đilasa, nije bila odgovorna za propagandu komunističke ideologije i antifašizma već za sam imidž Tita. Načelnik grupe je bio Zogović, a nadzornik ovih "imidž-bildera" je bio Moša Pijade – stari komunista, slikar po zanimanju i prijatelj Pikasa i Žorža Braka." Milan Terzić razmatra jugoslavensko učešće u Drugom svjetskom ratu i Titov vojni i politički uspon, a nakon razvoja kulta Josipa Broza Tita, Kosta Nikolić u svom radu *I posle Tita – Tito* objašnjava potpuno napuštanje Titovog kulta u Srbiji u desetljeću između 80-ih i 90-ih godina 20. stoljeća. *Titov kult u Jugoslovenskoj narodnoj armiji* članak je Mihajla Basare, koji govori o kultu u socijalizmu kao religiji za narod, zatim o preuređenju historije u skladu s Titovim kultom, o indokrinaciji u JNA koja je trajala dvadeset četiri sata, sedam dana u nedjelji itd., a floskuli "I posle Tita – Tito" dodata je riječ "kratko". Bojan Dimitrijević vraća se u svom radu na vrijeme prvih poslijeratnih godina kada je Jugoslovenska armija postajala

glavnim osloncem Titove ličnosti. Promjene u prikazu lika i djela Josipa Broza Tita u slovenačkim udžbenicima analizirane su u radu Aleša Gabriča, a Dmitar Tasić govori o Titu na stranicama *Vojnoistorijskog glasnika*, bilo da se njegova ličnost glorificirala ili se i sam pojavljivao kao autor pojedinih članaka. Zbornik završava radom Ljubice Jančeve o ličnosti Josipa Broza Tita u suvremenoj makedonskoj historiografiji.

Ove kratke informacije o imenima autora i temama njihovih radova samo su podsticaj čitateljstvu da se zainteresira za ovaj Zbornik. Autorima čestitke na ponuđenoj problematici, a redakciji u sastavu dr. Olga Manojlović Pintar, glavna i odgovorna urednica, dr. Mile Bjelajac i dr. Radmila Radić te sekretarima mr. Sanji Petrović Todosijević i Srđanu Miloševiću čestitke na uredničkom poslu. Zbornik radova o Titu upoznaje nas sa poviješću 20. stoljeća na sasvim drugačiji način, a znanstvena razina radova je najbolja preporuka čitateljstvu ■

Vera Katz

Identitet Bosne i Hercegovine kroz historiju, I-II. Sarajevo: Institut za istoriju, 2011, 339+313 str.

Pitanje identiteta, identifikacije pojedinca ili grupe, određivanje svojega "ja" i diferencijacija od onoga "drugog" aktuelno je otkad se čovjek bavi misaonim procesom i od tada pa do danas na to pitanje nije ponuđen konačan odgovor. Svaka individua unutar svojega "ja" posjeduje više identiteta koji se tokom života konstruišu

i mijenjaju srazmjerno životnom iskustvu. U tom skupu identiteta postoji uvijek primarni, odnosno dominantni identitet, onaj koji odgovara na pitanje; "Ko sam ja prije svega?" Ovaj dominantni identitet pojedinca može biti promijenjen više puta tokom njegovog životnog vijeka, s obzirom da ga definišu životne okolnosti. Na sličan

način se može posmatrati i identitet grupe, koji unutar sebe također posjeduje spektar identiteta u kojima se, ovisno o društvenim okolnostima, ističe dominantni identitet.

Zbornik radova *Identitet Bosne i Hercegovine kroz historiju* predstavlja zbornik referata prezentiranih na međunarodnoj konferenciji, održanoj 25. i 26. septembra 2009. godine u Sarajevu, u organizaciji Instituta za istoriju. Istraživanje na polju identiteta otvara vrlo širok spektar mogućnosti, pa je stoga i tematika referata dosta raznovrsna. Autori referata, uglavnom historičari po vokaciji, izgradnju identiteta prate od perioda antike pa do savremenog doba, ali i kroz prizmu arhitekture i umjetnosti, kako vizuelne tako i pisane.

Uvodni referat Husnije Kamberovića *O konstruiranju identiteta* na samom početku upozorava na probleme koji su prisutni u bavljenju ovom problematikom, jer, kako i sam autor navodi, identiteti nisu fiksni, već su reprezentacije ili konstrukcije stvarnosti, subjektivni prije nego objektivni fenomeni. Manipulacija informacijama koje se plasiraju kroz medije svake vrste, ima veliku važnost u kreiranju stereotipa, a time i u kreiranju identiteta koji se gradi nasuprot stvorenom stereotipu. U ovom tekstu autor nam daje plastičan prikaz snage dezinformacije koja se plasira u određenom trenutku, da bi se poslije koristila u najrazličitije svrhe. Navodeći primjer korištenja Samuela Huntingtona i njegovog djela *Sukob civilizacija*, od strane pojedinaca, u krajnje politikantske svrhe "dokazivanja" bošnjačkog fundamentalizma, autor identificira, prepoznaje i objašnjava takve pojave na konkretnim primjerima iz Sarajeva. Ovdje bi bilo zanimljivo razmotriti na koji način kreirani stereotip izvana utječe na kreiranje identiteta iznutra na primjeru, recimo, vehabijskog pokreta danas.

Izgradnjom pojedinačnog identiteta bave se eseji koji slijede, pa tako kod Sonje Dujmović *"Bosna i Hercegovina ne može ni da živi ni da umre"* – *situiranje identiteta Bosne i Hercegovine kod bosanskohercegovačkih Srba (do 1941. godine)* čitamo o identitetu bosanskohercegovačkih Srba, kod Suzane Leček *Autohtono ili moderno? Oblikovanje kulturnog identiteta bosanskohercegovačkih Hrvata prema zamislama Seljačke sloge 1935-1941.* o identitetu Hrvata, Elija Taubera *Jevreji kao nerazdvojni dio razvoja privrede i kulture u Bosni i Hercegovini* o identitetu Jevreja, te kod Edina Radušića *Ko su Bošnjaci 19. stoljeća? Bosna, Hercegovina i Bošnjaci u Britanskoj konzularno-diplomatskoj korespondenciji od 1857. do 1878. godine* o identitetu Bošnjaka. Ovdje je zanimljivo primijetiti da Suzana Leček u svom eseju izdvaja kao poseban predmet zanimanja ženu, odnosno rodni identitet. Ovakvu vrstu naglašavanja unutar teksta ne nalazimo kod drugih autora, mada se u još dva eseja (Midhat Spahić, *Brak, žena i porodični odnosi u srednjovjekovnoj Bosni XIV-XV vijeka* i Safija Kešetović, *Položaj žene u srednjovjekovnom bosanskom društvu*) rodni identitet problemski postavlja kao primarni kada se razmatra položaj žene u srednjem vijeku. Eli Tauber u svom eseju iznosi mnoštvo zanimljivih podataka o životu bosanskohercegovačkih Jevreja tako da njegov tekst obiluje informacijama koje pokrivaju gotovo sve interesne sfere od trgovine do umjetnosti. Međutim, metodologija pisanog teksta ne pruža nam uvid u izvore koje je koristio autor, što je za ovakav zbornik neobično, iako on na kraju u prilogu daje informacije (djelimični prikaz) o Jevrejima u privredi Bosne i Hercegovine.

Zoran Grijak u eseju *Analiza identitetskih odrednica bosanskohercegovačkog pučanstva u političkim razmatranjima Adalberta*

von Sheka i Moritza von Auffenberga otvara pitanje koje će se provlačiti kroz cijeli zbornik: Da li su muslimani 1910. Muslimani i ako jesu, kada su to postali, ili je ipak riječ samo o gramatičkoj neopreznosti kada se imenica prevodi sa njemačkog jezika, pri čemu musliman postaje Musliman? U eseju koji slijedi *Ko su Bošnjaci 19. stoljeća? (...)* Edin Radušić pojašnjava termin Bošnjak i njegovu upotrebu u XIX stoljeću, tako da se s pravom pitamo nije li upravo taj termin ili pak sintagma "*Bosniak Mussulmans*" koji se, kako autor ukazuje, legitimno i frekventno koristio u ovom periodu, adekvatniji od muslimana koji je povremeno i Musliman? Ovakvo nominiranje će u svome referatu o češkom viđenju identiteta Bosne i Hercegovine kroz historiju slijediti i Adin Ljuca, koji će na jednom mjestu zabilježiti i to da "*postojeća terminološka nedosljednost i učestalo korištenje zastarjelog naziva "Muslimani" ili "bosanski Muslimani" (pri čemu se naziv etničke skupine nekad pojavljuje s malim početnim slovom, drugi put sa velikim – usprkos pravopisnim pravilima i bez ikakve logike) prisutna je čak i u češkoj akademskoj literaturi.*"

Uzimajući u obzir da je religijski identitet u Bosni i Hercegovini dosta izražen, te da je u nekom općem stepenovanju možda čak i generalno ispred nacionalnog identiteta, značajan broj autora se u svojim tekstovima bavio upravo ovom problematikom. Tako Fahd Kasumović u svome radu na osnovu sidžila iz prve polovine XIX stoljeća piše o prelasku na islam, Denis Bećirović o položaju Islamske zajednice poslije Drugog svjetskog rata, Amir Duranović o vjerskim zajednicama u BiH 1960. godine, a Adnan Jahić o muslimanima i svetosavskim proslavama u Kraljevini Jugoslaviji. Ovi eseji daju veoma dobar uvid u religijski identitet ovoga prostora, posmatran kroz

različite periode, kao i izgradnju istog kroz promjene društveno-političkog karaktera.

Tematski veoma zanimljiv, a metodološki odličan jeste tekst autorice Vesne Mušeta-Aščerić "*Uloga bosanskog srednjovjekovlja u izgradnji bosanskohercegovačkog identiteta*". Autorica navodi da društveni i politički prostor i državopravna samostalnost, ljudi i njihovo stvaralaštvo, kultura i umjetnost, spomenička baština i duhovnost, te integrativno djelovanje Bosanske crkve jesu srednjovjekovni temelji na koje se u času nacionalnih integracija moglo osloniti moderno bosansko društvo, ali nije. Historija treba dati odgovor i na pitanje zašto. Upravo bi ovo pitanje moglo biti nit vodilja nekog slijedećeg zbornika o identitetima.

Iako je tema identiteta savršena za pristup "iz svih uglova", ipak su pojedini tekstovi ostali u sferi apstraktnoga. Pa tako u tekstu Eme Neimarlije *Između nacionalizma i regionalizma*, u komparaciji Istre i Bosne i Hercegovine, ostaje pomalo nejasno na kom principu autorica insistira na jačanju regionalnog identiteta Bosne i Hercegovine. Sličan utisak ostavlja i tekst Adiba Đozića *Bošnjačka otvorenost za drugo i drugačije*, gdje autor neopreznom nominacijom pod Bošnjacima podrazumijeva i bana Kulina, što bi moglo otvoriti nove, historioografski neproduktivne debate.

Svojevrsno osvježanje zbornika je esej Edina Omerčića "*Viđenje 'Drugog' u vrijeme rata*", koji na neobičan način, analizom teksta nastalih za vrijeme ratnih dešavanja od 1992. do 1995. ili neposredno po završetku istih, oslikava konstrukciju vlastitog identiteta definirajući "onog drugoga". Koliko je kompleksna ta konstrukcija, vidi se iz slijedećeg;

"Nakon pročitanih tekstova trinaestorice autora mišljenja smo da "Drugi" u ovom

posljednjem ratu predstavlja pojam koji ide u dvije krajnosti. Kreće se od saznanja da je "Drugi" takav kakav jeste, ustvari čovjek kao i "Ja", preko toga da je "On" u neznanju, izmanipuliran, u zabludi, pa čak do takvog mišljenja da je "On" ustvari negacija "Mene" – negacija ljudskog bića, kreatura, spodoba, biće iz podzemnog svijeta".

Ukoliko obratimo pažnju na problematiku navedenih eseja, primijetiti ćemo kako utvrđivanje identiteta Bosne i Hercegovine nije nimalo jednostavno. Pored sveprisutnog medijskog kreiranja identiteta, o čemu je govorio esej Husnije Kamberovića, ovdje se etnički identitet pokazuje kao jako izražen, često dominantan, osim u slučaju kada dominaciju preuzima konfesionalni. Rotacija na ovoj relaciji konfesionalni – etnički zavisi od društvenih prilika, konkretnije, identitet koji je u datom momentu ugroženiji postaje dominantniji.

Osim ovih konfesionalnih i etničkih dimenzija identiteta, u ovom zborniku se nalazi i nekoliko referata koji ukazuju na socijalne (Hannes Grandits) i kulturološke dimenzije identiteta Bosne i Hercegovine (Nenad Makuljević, Amra Čusto, Haris Dervišević, Munir Drkić). Dio referata bavi se općim pitanjima transformacije identiteta (Salmedin Mesihović, Boro Bronza, Enes Pelidija). Iako zbornik u svoja dva toma daje jedan širi koncept u razmatranju ove problematike nastojeći da prikaže sve segmente identiteta Bosne i Hercegovine, neki tekstovi svojom formom jednostavno ne zadovoljavaju kriterije koje sa sobom nosi ovakva publikacija. Isto tako je nera-

zumljivo da neki radovi ne sadrže informacije o izvorima, a neki radovi od silnih činjeničnih podataka previdjeli su potrebu kontekstualiziranja problema u skladu s temom zbornika u kome izlaze.

Na kraju, postavlja se pitanje na temelju čega se može definisati identitet Bosne i Hercegovine? Vera Katz u svome eseju *Proces demografske tranzicije u Bosni i Hercegovini druga polovina 20. stoljeća* daje djelimičan odgovor na ovo pitanje. Bosanskohercegovačko društvo zahvaćeno je dubokom gospodarskom krizom, a među nacionalnim elitama ne postoji politička volja za rješavanje ovog problema. Drugim riječima, Bosna i Hercegovina je zemlja "vitalnih staraca" u kojoj ne postoje ekonomske pretpostavke za izlazak iz krize. Ukoliko utvrdimo da je, s obzirom na društvene prilike, ovaj identitet trenutno najugroženiji, prema logici stvari, upravo bi ovo trebao biti dominantni identitet Bosne i Hercegovine. To, međutim, nije slučaj. U prilog tome govori i činjenica da samo ovaj tekst obrađuje ovu problematiku, dok više od polovine sadržaja zbornika otpada na etno-konfesionalnu problematiku.

Mada je primjetna različita kvaliteta priloga, možemo zaključiti kako je Institut za istoriju ovim zbornikom napravio još jedan važan korak u historiografiji Bosne i Hercegovine. Otvaranjem ovih pitanja naša historiografija pokazuje da prepoznaje probleme koji bi se u nekom sljedećem zborniku mogli šire elaborirati ■

Ajla Lasić